

SCHAAMTE

'Onze blik zuiveren' : 'aan schuld en schaamte voorbij' : die woorden klinken hier nogal eens deze weken van voorbereiding op Pasen. Daarom is het, denk ik, goed om, voordat we vandaag verder nadenken over schaamte, eerst de vraag te stellen : Hoe doe je dat, je blik zuiveren : onze blik op de ander en op de samenleving, onze blik op ons zelf? Hoe doe je dat ? Zeker op een plaats als deze is het antwoord op die ingewikkelde vraag eigenlijk eenvoudiger dan je zou denken. Dat doe je vooral door te overwegen wat Bijbel en overlevering ons vertellen over de blik van God, de Levende, het Leven zelf, op wiens blik de onze immers zou moeten lijken. Zijn wij niet naar zijn, naar haar beeld geschapen? Niemand heeft God ooit gezien maar alle godsdiensten vertellen ons wel dat het mysterie dat de mensheid 'God', 'Allah', 'Adonai', 'De Levende', en met nog zoveel meer namen noemt, dat deze God naar óns kijkt, naar ons ómkijkt. Over die zorgende blik van de Levende spreekt ook de psalm die we zojuist gehoord hebben. 'Jouw ogen zagen mij toen ik nog niet geboren was.' Hij vertelt het oude geheim, dat wij kennen en toch steeds weer vergeten : de Levende – Licht, Liefde, Leven - heeft óns gezocht , zoekt óns, lang voordat wij Haar zoeken. Wat deze psalm ons doet beseffen is dat ons leven ons om niets geschonken is, én de mysterieuze nabijheid van de gever, de Levende, die ons ziet, bij ons is en bij ons blijft, die ons leven zelf en de grond van ons vertrouwen is. Een ervaring waarover Paulus zal uitroepen : 'In Hem leven wij, en bewegen wij, en zijn wij', (Hand. 17. 28). Die gemeenschap met God wordt door de psalmist op één lijn gesteld met de gemeenschap tussen moeder en kind. In psalm 139 gaan we even terug naar dat paradijs, het menselijke en het goddelijke lijken naadloos aaneen te sluiten. God heeft de blik van de liefhebbende moeder : geen vragen nog, en geen oordeel, alleen aandacht, alleen liefde. Wat wil een mens in den beginne, wat willen wij allemaal uiteindelijk meer dan bij zo'n God te zijn? Als je samen verliefd en gelukkig bent, of een jarenlange goede relatie hebt die zich verdiept, ken je soms een dergelijke ervaring. Binnen een gezin, een vriendengroep, een kerkelijke gemeenschap, die je een thuis biedt en je draagt, kan datzelfde gebeuren. Maar wat de psalm van vandaag zegt begrijpen we waarschijnlijk het beste wanneer we zelf kinderen hebben, of kleinkinderen, of wanneer het ons anderszins gegeven wordt op onbaatzuchtige wijze mensen te zien groeien, zorg te mogen dragen voor anderen - patiënten, leerlingen, vreemdelingen - vertrouwen te schenken, ook als de ander dat vertrouwen niet beantwoordt zoals wij dat misschien zouden wensen. Als we onze blik willen zuiveren moeten we, hoe dan ook, terug naar dat begin, naar de vrijheid, de openheid, onzelfzuchtigheid die de blik van de Levende in mensen kan oproepen.

Dat is waarschijnlijk het mooiste en meest noodzakelijk dat we mogen verkondigen over Hem of Haar die wij hier onze God, de Levende, noemen. Ondertussen weten we dat diezelfde moederlijke God van het begin ook anders kan kijken, met een vaderlijke blik. (Om alle vergissing te voorkomen, ik spreek over 'moederlijk' en 'vaderlijk', niet over 'moeder' en 'vader', want moeders zullen zich ook vaderlijk gedragen en vaders moederlijk). De moederlijke blik heeft geen woorden nodig, de vaderlijke blik daarentegen gaat veelal samen met een stem : die laat de tien Woorden van Mozes in onze oren klinken, de beloftes en verwensing van de profeten, de Bergrede van Jezus. Ook ps. 139 heeft momenten waarop de stem van de alziende God, en van de profetische mens zeer aanwezig is. Maar gedragen door de moederlijke blik, ik zou bijna zeggen de muziek van overgave en vertrouwen zonder welke het Goddelijke in ons niet kan bestaan. Van Licht en Stem zijn wij gemaakt. Die twee kunnen niet zonder elkaar. In geen mens. In geen samenleving.

In het begin van het boek *Genesis*, nadat Zij het Licht heeft geschapen, treedt God ook op als vader. Hij stelt twee vragen. De eerste is gericht aan Adam en Eva en luidt : 'Mens, waar ben je'. Er komt geen antwoord want zij schamen zich, hebben zich na het eten van de verboden vrucht voor God verborgen. De tweede waar?-vraag wordt gesteld aan Caïn nadat deze zijn broer Abel vermoord heeft : 'Mens, waar is je broer?' Ook Caïn blijft God het antwoord schuldig. Wat kan hij antwoorden? Hij is nergens. Gevallen. Wil door de grond zakken van schaamte en schuld. Deze twee episodes zetten de toon voor de talloze verhalen over kwaad en erger waarin de Bijbel voortaan haar boodschap van bevrijding en opstanding zal kleden. Geen mensenbestaan, geen samenleving komt ooit helemaal vrij van schaamte en schuld. Ze horen erbij zoals ook de dood erbij hoort. Alleen de goede geest die in den beginne in ons is uitgestort, die zorgende ouder van psalm 139, die oergrond van goedheid en vertrouwen, kan ons boven schaamte en schuld doen uitstijgen. Over twee weken zullen we hier langer ingaan op de schuldige mens. Vandaag wil ik vooral stil staan bij de schaamte die we allen kennen.

Genesis verhaalt over de mens die zich te groot is gaan voelen voor het paradijs van Goddelijke verzorging, en zelf wil weten, en ervaren, goed en kwaad. De mens kan niet leven van zorgende, gevende liefde alleen. Wanneer hij tot de jaren van verstand is gekomen, merkt hij dat hij nog altijd de verlangens van een god in zich draagt maar ondertussen bepaald geen god is. Hij wil de beste zijn, of de mooiste, of de meest beminde , of meest

geslaagde. Als dat niet lukt – en natuurlijk lukt dat niet – is er al gauw reden tot schaamte, een ervaring die dieren niet kennen. Dieren kennen alleen angst. Mensen kennen ook schaamte. De Bijbel beschrijft het als het eerste waarachtig menselijke gevoel. ‘Ze zagen dat ze naakt waren’ : hulpbehoevend, op anderen aangewezen. En die ander ziet dat je niet bent wie je gedroomd had te zijn, je schaamt je voor je lichaam, je tekort aan talent, voor je familie, je prestaties, je geloof misschien, je fouten natuurlijk. Een sociaal gevoel is het. Wie zich schaamt is bang uitgesloten te worden, er niet meer bij te horen. Het is de val uit de gemeenschap die je draagt.... De liefde trekt zich terug, de vertrouwde blik van de ander wordt een oordelend oog : je zakt door de grond. Je wordt uitgelachen, uit de groep gelachen... het schaamrood stijgt je naar de kaken. ‘Zij hebben op u vertrouwd en werden niet beschaamd, maar ik, ik ben een worm’, zegt psalm 22. Vaak ook dragen mensen de schaamte van anderen in zich mee, van je familie met haar geheimen, van de bank of firma waarvoor je werkt, van je Kerk die het af laat weten. Ieder van ons heeft zo zijn of haar eigen schaamte om tegen te vechten.

Maar, o wonder, ondertussen ontstaat er in de mens die lijdt aan zijn beperkingen, en aan de schaamte daarover, wel een eigen innerlijke ruimte. God schrijft recht langs kromme lijnen, heb ik vroege bij de jezuïeten geleerd. Dat doet Zij volgens de Bijbel in de eerste plaats langs de kromme lijnen van onze schaamte. *Genesis* vertelt ons dat schaamte ons kan beschadigen maar tevens dat zij ons bedekt en beschermt, heel houdt, verhindert dat anderen ongewenst bij ons binnendringen. De mens voelt zijn beperkingen, zijn schaamte, en begint te denken, over wat mogelijk is en wat onmogelijk, over wat kan en wat niet kan, over goed en kwaad, over zichzelf. Hij of zij trekt zich terug in zichzelf, ontdekt daar eigen stilte, eigen aard, een eigen ziel, dat heilig stukje eenzaamheid dat we in ons mogen ronddragen, waar we de stem van ons geweten ontmoeten, en daaronder de blik van de Levende God uit onze psalm ervaren. Die doet ons weten dat het toch goed is met ons, dat we ook, ja juist mogen bestaan met al onze beperkingen, aan de schaamte daarover voorbij. Die ruimte van verlangen en verdriet – onze ziel - die niemand, ook wijzelf nooit doorgronden kunnen, is onze eigen ruimte, het mooiste dat ons lichaam herbergt, de plek van aanvaard zijn, en van opengaan, van waaruit wij onze eigen weg mogen kiezen. Wat de traditie zegt, zingt zelfs, over schuld : O gelukkige schuld die tot zulk een vergeving leidt, kunnen we misschien nog meer zingen over schaamte : o gelukkige schaamte die onze ziel smeedt en doet ontwaken. Die ziel uit onze psalm, die zich gedragen weet door de blik van de Levende, de ziel die ons zo klaar maakt voor de blik, de intimiteit van de andere mens.

U heeft het misschien gehoord : ik ben steeds meer in het meervoud gaan spreken. We zouden schaamte, denk ik, eigenlijk vooral ook moeten beleven als een collectief gevoel: als gemeenschap die weet dat ze tekort schiet, dat ze te weinig kan of wil doen aan al die verkwisting, al die vervuiling die door onze rijkdom veroorzaakt wordt, te weinig aan de zorg voor de armen, de vreemdelingen die niet genoeg brood hebben, wier rechten als mens niet gerespecteerd worden. Het is goed ons als gelovige gemeente af en toe te schamen over alles waarin wij tekortschieten. Want, o wonder! uit gedeelde schaamte zien we steeds weer nieuwe bezieling ontstaan, een collectief geweten, een gezuiverde blik en, wat meer is : vrijgevigheid, vindingrijkheid, vrede...

En wat, tenslotte, te doen met schaamte in ons die niet opgelost is, niet tot bezieling geworden, die ons doet blozen, terecht of onterecht. Hoe komen jij en ik, en wij allen, aan die schaamte voorbij?

Ik weet het niet. Die dingen zitten vaak zo diep.

Wat ik wel zeker weet is dat we haar niet moeten verbergen, achter een masker, of in de eenzaamheid, maar er iets mee moeten doen : in de eerste plaats door erover te spreken, met mensen die we vertrouwen, en dat we, als het even kan, er ook met anderen over moeten lachen. Lachen breekt de schaamte in mensen open. Gedeelde schaamte is zoiets als halve schaamte. Cabaretiers zijn vaak weldoeners van de samenleving.

Velen onder ons zullen hopelijk ook de oude weg van gebed en meditatie gaan die terug voert naar de ziel en haar mysterieuze bewoner, de Geest, de goddelijke Schenker van het leven. Stil, innig gebed kan mensen de eenheid met de Ander, van het begin, doen ervaren, de gebrokenheid van de schaamte helen. Eenvoudig gebed – de dingen uitzeggen - zuivert, schenkt licht, eenheid met jezelf, eenheid met anderen. Het is de koninklijke weg naar binnen die we in alle godsdiensten terugvinden.

En wanneer we noch voor de lach noch voor het gebed geboren denken te zijn, is er voor iedereen van ons het evangelie dat oproept om onze blik te zuiveren, schaamte achter ons te laten door terug te gaan naar onze kinderziel : ‘ Zo gij niet wordt als kinderen...’ ook daar ligt een sleutel. En wij hier zingen : ‘Geef mij terug de ogen van een kind, opdat ik mij toevertrouw’, opdat wij ons toevertrouwen, die blik van God in den beginne weer ontmoeten, tot de onze maken – aandachtig, liefdevol, vrij.

Zo moge het zijn.

Henk Hillenaar